NOTE LEXICALE: TERMENI ISTROROMÂNI DE ORIGINE LATINĂ ÎN DENOMINAREA REGNULUI ANIMAL – I. ANIMALE DOMESTICE

Gabriel BĂRDĂŞAN
(Universitatea de Vest din Timişoara)
gabriel.bardasan@e-uvt.ro

Lexical Notes: Istro-Romanian Terms of Latin Origin in Animal Denomination – I. Domestic Animals

The study aims to analyse the words of Latin origin belonging to the semantic field of animals used to name domestic animals as well as some of their physiological and behavioural particularities. The linguistic material is researched by resorting to various lexicographical works, linguistic atlases and collections of dialectal texts. When describing this lexical semantic subcategory, the focus is on the phonetic variants and the occurrences of these utterances, the spread of these inherited Latin terms in Istro-Romanian, their derivative potential, the stability versus instability of these old speech forms under the pressure of the Croatian language, as well as the change in the material and spiritual existence of the speakers of the Istro-Romanian dialect.

Keywords: *Istro-Romanian dialect*, *inherited words*, *Latin origin*, *stability vs. instability*, *semantic field*, *names of domestic animals*

Prin raportare la alte straturi lingvistice, fondul lexical istroromân moştenit din latină se caracterizează printr-o vechime considerabilă, având în vedere statutul său de strat lingvistic primar, definitoriu pentru formarea românei comune ca idiom diferit de latina vorbită şi, implicit, diferit de celelalte varietăţi lingvistice romanice dezvoltate din latină, dar şi pentru dialectele desprinse din această limbă primară (dacoromâna, aromâna, meglenoromâna şi istroromâna). Vechimea unora dintre formele lingvistice din structura unei limbi poate fi, pe de-o parte, un avantaj în concurenţa dintre elementele aparţinătoare sistemului lexical, constant dependent de variabile lingvistice şi extralingvistice ce conferă, mai ales lexicului, un anumit dinamism. Pe de altă parte, vechimea unor forme lexicale poate reprezenta un element de vulnerabilitate, întrucât unii termeni consacraţi pierd şansa conservării în lupta cu timpul, cu schimbările provocate de factori lingvistici sau extralingvistici. În ansamblu, stabilitatea şi caracterul perisabil al unor cuvinte sunt două aspecte raportabile deopotrivă la fondul lexical moştenit din structura unui idiom.

Aceste două aspecte ne propunem să le investigăm prin analiza unui corpus de termeni din lexicul dialectului istroromân, ce aparţin câmpului semantic al regnului animal şi care, din punct de vedere etimologic, provin din stratul latin moştenit. Atenţia noastră, în acest demers de cercetare, se orientează asupra unei subclase semantice, cea a animalelor domestice (nume de animale domestice, părţi ale corpului, acţiuni specifice), o clasă lexico-semantică prezentă în graiul unei comunităţi de tip rural, în care veacuri de-a rândul creşterea animalelor a fost o preocupare curentă şi principalul mijloc de subzistenţă, dar care în ultimele secole este în declin, având în vedere schimbările produse în ceea ce priveşte tipul de viaţă şi tipul de preocupări ale membrilor acestei comunităţi lingvistice.

Presiunea constantă a limbii croate asupra graiurilor istroromâne face vulnerabilă, în general, existenţa acestui grai şi, în mod evident, menţinerea unor elemente lexicale vechi, din fondul latin primar, concurate de împrumuturile croate sau presate să dispară ca efect al

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

schimbării tipului de existență materială și spirituală a vorbitorilor istroromâni aflați și din punct de vedere numeric într-o continuă scădere. În parte, există totuși o forță intrinsecă a unor forme lingvistice de a se menține, de a fi durabile, aspect vizibil și în subclasa termenilor ce au funcția de denominare a unor realități aparținând lumii animale, mai exact în clasa lexemelor utilizate pentru numirea animalelor domestice și a unor particularități de fiziologie sau de comportament.

În vederea evidențierii acestor elemente vom utiliza un corpus lexical excerptat din cercetările noastre anterioare [vezi Gabriel Bărdășan, *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, în Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, p. 73-346], la care vom adăuga informații din cele două volume cu caracter lexicografic apărute în ultimii ani [vezi Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, Vol. I A-C, București, Editura Academiei Române, 2011, Vol. II Č-K, București, Editura Academiei Române, 2015], dar și din lucrări consacrate în literatura de specialitate și neutilizate în investigațiile noastre științifice anterioare: atlase lingvistice [Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Ediţie îngrijită de Bogdan Marinescu, Bucureşti, EAR, 2003] și lucrări dedicate istroromânilor și graiului lor sau culegeri de texte dialectale istroromâne [Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980, p. 156-225; Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, I *Texte din Susńevița*, (extras din „Codrul Cosminului", VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei", 1929; Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, II *Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului", VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei", 1932; Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos", 1928 etc.].

I. Animale domestice

arę́te, arét(u) s.m. „arete, berbec lăsat de prăsilă" - **arę́te** [Maiorescu 93: *arete* și *ariete*, pl. *areți* „berbecele nescobit, berbecele taur"; Morariu, *Lu frați noștri* 117: (…) *pac av mai fin* aręte *zacoľit* (…) (J); Kovačec, *Descrierea* 213; vezi și DISE 92; DDI I 30]; **arę́tele** art. [Grt. 833: *~, arétsi* (*apud* Byhan[1] 188); Morariu, *Lu frați noștri* 89: ~ (B), 147: (…) *ca și* arętele *napustit* (…) (J); vezi și DISE 92]; **arét(u)** [Grt. 833: *arétu, areturle*, Wgd. II 7, 7: *arétu* (*apud* Byhan 188, unde se precizează că în istroromână s-a dezvoltat, pornind de la *aręte* o nouă formă, *aret[u]*, prin analogie cu masculinele terminate în *-u*, de fapt după masculinele de declinarea a II-a terminate în consoană[2]); vezi și DISE 92; DDI I 30]; **åretu** (variantă ce relevă schimbarea accentului pe prima silabă) [vezi DISE 92]. **Et.:** lat. **ăriēs, arietis, *ărētem** (= lat. clas. **arietem**) [vezi DISE 92; DDI I 30].

[1] Consemnăm abrevierile folosite de A. Byhan pentru sursele citate: Arch. = A. Ive, *L'antico dialetto di Veglia. Archivio glottologico italiano*, t. 9, 1886, p. 115-186; Asc. = G. J. Ascoli, *Studj critici*, P. I, Gorizia, 1861; Grt. = Th. Gartner; Iren. = F. Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra, e profana della città di Trieste*, Ventia, 1698; Iv. = A. Ive; N. II = St. Nanu; Sl. El. = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, 1862; Wgd. I = G. Weigand, *Nouvelles recherches sur le Roumain de l'Istrie*, Romania, t. XXII, p. 240-256, 1892; Wgd. II = G. Weigand, *Istrisches*. 1Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, S. 122-155, 1894 (apud Byhan 175-178).

[2] Vezi și Frăţilă, *Cercetări* 237.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

åsir s.m. „măgar” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 55: åsiru *de Lovrånaţu,* (…) *şi omiri legåt-a se ~ de o lęmnę* (…), (…) *dåt-a lu* åsiri *(de) muncå fir* (…) (S), 92: *åsiru* (B), 95: *åsiru, åsiri* (Gb), 108: *åsiri* (J), 147: ~ (J); MALGI[1], h. 67 măgar, pl. (şi art.): *(ân) ~, åsiru; (do˜) ~, åsiri§* (J), *(un) ~, åsiru; (č.) ~, åsiri§* (S), *(ur) ~, åsiru; (č.) ~, åsiri§* (N), *(ur) ~, åsiru; (m.m.) ~, åsiri§* (Sc), *(ur) ~, åsiru; (č.) åsiri, åsiri§* (BC); ALIr 978 ce încărcat e amărâtul de măgar: *Cum ă˜ necărţ™˜t ţésta brížăn ~.* (S), *Cum ˜e necărţ™˜t čéla brížăn ~.* (N, B, Şc, T), *Cum ă˜ necărţ™˜t čéla brížăn ~.* (Sc, L, Z, M, C); vezi şi DISE 93; DDI I 36]; **åsiru** [MALGI, h. 67 măgar, pl. (şi art.): *(ur) åsiru; (m.m.) ~, åsiri* (L); vezi şi DISE 93]; **œåsir** [vezi DISE 93]; **åseru** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **åşir** [vezi DISE 94]; **ásir** [Maiorescu 93: ~, alături de o altă variantă fonetică, pentru care vezi *infra*, 111: ~, s.v. *magariţ*; Asc. 75: *assiru*, Iv. 8, 11: *ásiru*, Grt. 855: *ásiru, -ri, -rurle* (*apud* Byhan 297); vezi şi DISE 94; DDI I 36]; **ǫásir** [Maiorescu 93, 114; vezi DISE 94; DDI I 36]. **Et.:** lat. **ăsĭnus, -um** [vezi DISE 94]. **Der.**: **asiríč** s.m. „măgăruş” [Cantemir 157: *~, -č*; vezi şi Neiescu, *Pentru un dicţionar* 529; Frăţilă, *Cercetări* 256: ~ s.m. sg. şi pl.; ALRM s.n. I, h. 190 diminutivele cuvântului măgar: ~ (J); ALIr 1518 b) puiul măgarului: *ăn asiríć, do˜ asiríć* (J), *un asiríć, do˜ asiríć* (N), *ăn asiríč, do˜ asiríč* (B, T, Z, M, C); DISE 94; DDI I 36]; **asiríţ** [ALIr 1518 b) puiul măgarului: *un ~, do˜ asiríţ* (S); DDI I 36]; < *åsir* + suf. dim. *-ič*; **åsirîţę** s.f. „măgăriţă” [Popovici II 89: ~, pl. *-e*; DDI I 37]; **åsiriţa** [Neiescu, *Pentru un dicţionar* 529: ~, pl. *asiríţe* (J); Frăţilă, *Cercetări* 256; ALIr 1550 măgăriţă: *o åsiriţa, do åsiriţe* (J); DDI I 37]; < *åsir* + suf. dim. *-iţę/-iţa* sau ar putea fi şi rezultatul unei contaminări între ir. *åsira* şi cr. *magarica*[2].

åsirę s.f. „măgăriţă” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 95: ~ (Gb); Frăţilă, PDR 247; vezi şi DISE 94; DDI I 36]; **åsira** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **åsera** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **ásiră** [Maiorescu 93: ~, alături de o altă variantă fonetică, pentru care vezi *infra*]; **ǫásiră** [Maiorescu 93: *oasiră*]; **ǫasira** Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 102): *oasira* (L); DDI I 36]. **Et.:** lat. **asĭna, -am** [vezi DISE 94; DDI I 36].

berbéčе s.m. „batal” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 150: *berbeciu* (J); vezi şi DISE 114; DDI I 112]; **berbęčе** [vezi DISE 114]; **berbéč** [vezi DISE 114; DDI I 112]; **birbęčе** [vezi DISE 114; DDI I 114]; **bârbéč** [DISE 114; DDI I 114]; **bârbęčе** [DISE 114]. **Et.:** lat. **berbex, -ēcem** [vezi DISE 114].

bó(vu) s.m. „bou” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 25: (…) *ieľ au furavęit* boi. (S), 36: (…) *va furå măre şi* bovu. (S), 46: *cu boĭi* (S), 56: *io-m un* bo (S), 83: *bo* (B), 96: *bo* (Gb), 99: *bovu* (L), 99: *doi boi* (L), 100: *boĭi* (L), 113: *nu-i bo* (J), 165: *boĭi* (J); MALGI, h. 78 bou, pl. (şi art.): *(ân) boþ, bðó/v/u; (do˜) b/ð/o˜, bðói§* (J); *(ur) bov, bóvu; (č.) bðo˜, bðói§* (N); *(ur) bov, bóvu; (m.m.) bóvur, bðóvurle* (Sc); DISE 116; DDI I 128]; **b^{œ}ó(v)(u)** [MALGI, h. 78 bou, pl. (şi art.): *(un) bðo, bðóvu; (ţuda) bðo˜, bðói§* (S); *(ur) bðov, bðóvu; (č.) bðo˜, bðói§* (BC); *(ur) bðóvu; bðói§* (L); vezi şi DISE 116]; **boœ** [Maiorescu 95: ~, pl. *boi*; Ir., Arch., Sl. El.: *bou*, Asc. 55: *bou mev* (*apud* Byhan 197); vezi şi DISE 116; DDI I 128]. Prin intermediul unei metafore substantivul ir. *bo(vu)* apare în două sintagme: ir. *boœ lu domnu* s.m. „rădaşcă” [Cantemir 159 (< **bovus illui dom(i)nu*)[3]]; ir. *divĭu bou* „zimbru” [la (J) ALR s.n. III, h. 685 zimbru şi ALRM s.n. II, h. 499 zimbru, Frăţilă, *Cercetări* 246: ~, propriu „bou sălbatic”, sintagmă în care *bo* este precedat de un împrumut croat: adj. *diviu*]. **Et.:** lat. **bŏvus, -um** [vezi DISE 116; DDI I 128]. **Der.**: **bovíč** s.m. „juncan, tăuraş” [Neiescu, *Pentru un dicţionar* 529: ~, art. *bovíču*, pl. *bovíč* (J); ALIr 1452

[1] Pentru formele preluate din MALGI am notat şi abrevierile utilizate de către autor: (č.) = ir. *čúda* „multe (lucruri), (m.m.) = ir. *mai mund/munt* „mai mulţi”, BC = complexul Bârdo, cătunul Costârcean.
[2] Frăţilă, *Cercetări* 256.
[3] Frăţilă, *Cercetări* 246.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

mânzatul: *ăn ~, do˜ bovíč* (J); *un bovíć, do˜ bovíć* (N, Sc, L, B, Şc, T, Z, M, C); vezi DISE 116; DDI I 145]; **bovíţ** [ALIr 1452 mânzatul: *un ~, (do˜ bovíţ)* (S); vezi DISE 116; DDI 145]; < *bó(vu)* + suf. dim. *-ič/-iţ*.

că s.m. „cal" [Morariu, *Lu fraţi noştri* 26: (…) *che nu pote bâte* călu (S), 9: *doi căl'* (S), 39: *pre ~* (S), 70: *un ~* (Sc), 75: *pre ~* (B), 75: *cu călu* (B), 107: *caroţe cu căl'i* (J), 146: (…) căl'i *a purtât pre sire cărburi* (…) (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 64: *călu* (S); Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 105): *călu, un ~* (J), *un ~* (S, B), ~ (Gb, Sc), *călu* (Gd, N); MALGI, h. 66 cal, pl. (şi art.): *(ân) ~, călu, (do˜) căl', căl'i§* (J); *(ur) călu, (m.m.) căl', căl'i§* (L) (pentru alte variante fonetice vezi *infra*); vezi și DISE 118-119; DDI I 170]; **cᵉåå** [vezi DISE 119]; **căl** [MALGI, h. 66 cal, pl. (şi art.): *(un) ~, călu, (č.) căl', căl'i§* (S); *(ur) ~, călu, (č.) căl, căli§* (N); *(ur) ~, călu, (m.m.) căl', căl'i§* (Sc, BC)]; **cá(l)** [Sl. El.: *kalu*, Asc. 77: *calù* (*apud* Byhan 250); Maiorescu 97: ~, pl. *cali* (*l* muiat) şi *cai*; Grt. 852: *kalu, -lyi, -lurle* (*apud* Byhan 250); Morariu, *Lu fraţi noştri* 113: *Are tarniţa şi nu-i* ca. (J), 115: *cal'i* (J), 151: *calu* (J); vezi și DISE 119; DDI I 170]; **cǫá** [vezi DISE 119; DDI I 170]. Termenul a fost atestat și cu alte sensuri: 1. „ploaie cu soare"; 2. „capră de tăiat lemne"; 3. „capră de ridicat piara umblătoare a morii" (vezi DDI I 171). **Et.:** lat. **caballus, -um** [vezi DISE 119; DDI I 171]. **Der.**: **calíč** s.m. „mânz" [Byhan 237: *kalítŝ* (atestat de Maiorescu 97 *infra*; Wgd. II 4, 6, 13: *kalitš-u*, glosat prin germ. „Pferdehen"); Morariu, *Lu fraţi noştri* 54: *caliciu* (S), 54: *calicĭ* (S), 70: *caliciu* (Sc); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 18: *calicĭ* (S), 64: *caliciu* (S); Cantemir 160: *~, -č*; Frăţilă, *Cercetări* 251: ~ sg. şi pl.; ALRM s.n. I, h. 180 diminutivele cuvântului cal: ~ (J); Pellis 1243 cavalluccio: *kaliˇčću* (J); ALI 4437: *un kalic* s.m. sg. şi pl. (*apud* Frăţilă, *Cercetări* 251); ALIr 1518 a) mânz: *un calíć, do˜ calíć* (N); vezi și DDI I 183]; **călíč** [Byhan 252: *kÊlitŝ*]; **călíţ/căl'iţ**[1] [Popovici II 97: *căl'iţ, -u*; Popovici I 107: *căliţ*; DDI I 183]; **calíţ** [Maiorescu 97: *caliţ*; ALIr 1518 a) mânz: *un ~, do˜ calíţ* (S); DDI I 183]; **călíţ** [Maiorescu 97: ~, alături de o altă variantă fonetică (vezi *supra*), sursa consemnând şi sintagma *a face ~* = „a făta"]; < *că(l)* + suf. dim. *-ič*; **calína** s.m. „cal" [Popovici II 96: ~, glosat prin germ. „Pferd"; Popovici I 107]; „căloi, călovină" [DDI I 184]; < *că(l)* + suf. *-ina*; **calúţ** s.m. „omidă" [Cantemir 160: *~, -ţ*; Frăţilă, *Cercetări* 251: ~ sg. şi pl.]; < *că(l)* + suf. dim. *-uţ*.

căpreę, s.f. „capră" [vezi DISE 122-123; DDI I 199]; **căpra** [Morariu, *Lu fraţi noştri* 63: ~ (N), 69: ~ (Sc), 123: *dvaiset* capre (J), 154: *o căpra* (J); MALGI, h. 68 capră, pl. (şi art.): *(o) căpra; (doþ) căpre, căprele* (J); *(o) căpra; (č.) căpre, căprele* (S, N); *(o) căpra; (m.m.) căpre, căprele* (Sc, BC); *(o) căpra; (m.m.) căpre* (L); ALIr 1417 capră: *o căpra, do căpre* (J, Sc, L, B, Şc, T, Z, M, C); vezi și DISE 122; DDI I 199]; **cᵉåpra** [vezi DISE 123]; **căpră** [Maiorescu 97: ~, pl. *capre*; DDI I 199]; **cǫápră** [Maiorescu 97: ~, pl. *cëapre*; DDI I 199]; **cópra** [Iren.: *copra* (*apud* Byhan 251); DDI I 199]. **Et.:** lat. **capra, -am** [vezi DISE 123; DDI I 199]. **Der.**: **capríč** s.m. „ied" [MALGI, h. 75 ied, pl. (şi art.): *(ur) ~, capríću; (č.) capríć, capríći§* (N, BC); ALIr 1423 ied: *un ~, do˜ capríć* (N); *un capríč, do˜ capríč* (Şc); Frăţilă, *Cercetări* 241; ALI 4237 capretto: ~ (*apud* Frăţilă, *Cercetări* 241); DDI I 200]; **capríţ** [MALGI, h. 75 ied, pl. (şi art.): *(un) ~, capríţu; (č.) capríţ, capríţi§* (S); ALIr 1423 ied: *un ~, do˜ capríţ* (S); DDI I 200]; < *căpreę*, *căpra* + suf. dim. *-ić/-iţ*; **căpriţę** s.f „iadă" [ALIr 1423 ied: *o ~, do căpriţe* (N)]; **căpriţa** [DDI I 200]; < *căpreę*, *căpra* + suf. dim. *-iţę, -iţa*; **caprắţ** s.m. „ţap" [Cantemir 160; DDI I 200]; < *căpreę, căpra* + sufixul *-ăţ* (< *-eţ*), după modelul croatului *-ac* (< sl. com. **-ĭcĭ*)[2].

[1] Variantele fonetice ce au ca sunet final *ţ* se explică prin transformarea africatei prepalatale *ĉ* în *ţ* (vezi Frăţilă, *Cercetări* 251).

[2] Vezi Frăţilă, *Cercetări* 241.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

cắre s.m. „câine” [Burada, *O călătorie* 187: Cărele *latră*.; Morariu, *Lu fraţi noştri* 76: *Låtrę* cărele (…) (B), 108: *cărele*, 153: ~ (J), 154: Cări *a poşnit latrå* (…) (J); vezi și DISE 127]; **cắre** [Maiorescu 98: *~, cârele*, pl. *câri*; vezi și DDI I 226]; **cåre** [vezi DDI I 226]. **Et.:** lat. **canis, -em** [DISE 127-128; DDI I 226]. **Der.**: **cắrę** s.f. „cățea” [Kovačec, *Rječnik* 48: *~, -a* (N)], formă de feminin obținută de la s.m. *cắre* prin atașarea desinenței de feminin *-ę,(-a)*; **cắrelič/cărelíč** s.m. „cățeluș” [ALR s.n. III, h. 669 căţeluş și ALRM s.n. II, h. 482 căţeluş: *cắrelič* (J); Pellis 2987 cagnolino: *k^{e}r^{e}lìč* (J); DDI I 226]; < *cắre* + suf. dim. de origine croată *-ič*; vezi Dahmen-Kramer II 127: „A Seiane la voce ereditaria *köre* è stata combinata con un suffisso croato”.

˜ådę s.f. „iadă” [vezi DISE 181; DDI II 291]; **˜åda** [vezi DISE 181]; **˜ådă** [vezi DISE 181; DDI II 291]. **Et.:** lat. ***haeda** [vezi DISE 181]. **Der.**: **˜édițę** s.f. „iadă, pui de capră” [Byhan 232: *˜éditsę* (atestat de Maiorescu 108 *infra*); Popovici II 116: ~, *-a*, pl. *-ele*; vezi și DDI II 292, 305]; **˜édiță** [Maiorescu 108]; **˜ådița** [Popovici II 116: ~, alături de o altă variantă fonetică (vezi *supra*); Kovačec, *Descrierea* 213: ~, la copii actualizat doar în zicala *bédasta-š ca și ˜ådița* „esti proastă ca și o căpriță”, dar cunoscut oamenilor mai în vârstă, mai ales celor ce s-au îndeletnicit cu păstoritul; Kovačec, *Rječnik* 94: *~, -e* (J), glosat prin cr. „kozica”; vezi și Frățilă, *Cercetări* 241; DDI II 292]; < *˜åda* + suf. dim. *-iţę/-iţa*.

˜åpę s.f. „iapă” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 70: ~ (Sc); vezi și DISE 182; DDI II 296]; **˜åpa** [vezi DISE 182; DDI II 296]; **˜ápa** [Maiorescu 107: *iapă*, pl. *iepe*, Asc. 75: *japa* (*apud* Byhan 234); vezi DISE 182; DDI II 296]. **Et.:** lat. **ĕqua, -am** [vezi DISE 182; DDI II 296].

˜éd s.m. „ied” [MALGI h. 75 ied, pl. (şi art.): *(ân) ˜ed, ˜édu; (do˜) ˜ez, ˜ézi§* (J); Kovačec, *Rječnik* 95, la (J), unde termenul este înregistrat și în contextele *tré˜ ˜éz* = cr. „tri kozlića” și *nuștíre av po˜dít ˜ézi* = cr. „netko je pojeo kozliće”; vezi DISE 184; DDI II 304]. **Et.:** lat. **haedus, -um** [vezi DISE 184; DDI II 304]. **Der.**: **˜edíč** s.m. „ied” [Sârbu-Frăţilă 218: ~, alături de variantele *iedić*, *iezič*; vezi și Frățilă, *Cercetări* 241; ALIr 1423 ied: *ăn ˜edíč, do˜ ˜edíč* (J); DDI II 305]; < *˜éd* + suf. dim. *-íč*; **˜adíč** s.m. „ied” [Sârbu-Frăţilă 217: ~, formă contaminată între *˜éd* și împrumutul croat *iaríč* (< cr. *jarič*, derivat de la *jarac* „ţap” – vezi Sârbu-Frăţilă 218; vezi și DDI II 305].

junc s.m. „junc, viţel” [Maiorescu 109: ~, pl. *junci* „junc, bou tânăr”; vezi și DISE 192; DDI II 341]; **júncu** [vezi DISE 192; DDI II 341]; **jung** [Byhan 395: *žuñg-u* (atestat de Wgd.-Hs., glosat prin germ. „einjähriger Büffel” = „bou de un an”; DISE 192; DDI II 341]; **zunc** [vezi DISE 192; DDI II 341]. **Et.:** lat. **iŭvĕncus, -um** „bou tânăr, juncan” [vezi DISE 192; DDI II 341]. **Der.**: **junkíč** s.m. „juncan” [Popovici I 55: *junkiču*, în punctul (7); Neiescu, *Pentru un dicționar* 530: ~, pl. *junkíĉ* (J); ALIr 1451 viţele [sic!] de nouă sau zece luni: *ăn žunkíć, do˜ žunkíć* (J), *un žunkíć, do˜ žunkíć* (N, Sc, B, T, Z, M, C); DISE 192; DDI II 342]; **zunkíţ** [ALIr 1451 viţel de nouă sau zece luni: *un ~, do˜ zunkíţ* (S)]; < *junc* + suf. dim. *-ič/-iţ*.

juríče s.f. „junincă” [vezi DISE 193; DDI II 343]. **Et.:** lat. **iūnix, -īcem** [vezi DISE 193].

juríţę s.f. „junincă” [Byhan 396: *žurítsę* (atestat de Grt. 846, Maiorescu 110 *infra*); Popovici II 118: *juriţe, -a*, pl. *-ele*; Kovačec, *Rječnik* 230: *žuríţę, -a, žuríţ, -ile* (S), glosat prin cr. „junica”; Frăţilă, *Cercetări* 250: ~, pl. *juriţe*; DDI II 343]; **juríţa** [Kovačec, *Rječnik* 230: *žuríţa, -e, -ele* (J); ALIr 1453 mânzatul de doi sau trei ani: *o žuríţa, do žuríţe* - ♀ (J); DDI II 343]; **juríță** [Maiorescu 110: ~, pl. *juriţe* „junincă, vacă tânără”; vezi DDI II 343]; **zuríţę** [Grt. 846 (*apud* Byhan 396): *zurítsę, -tse*; ALIr 1453 mânzatul de doi sau trei ani: *o zuríţę, do žuríţ* - ♀ (S), alături de un împrumut: *o ˜åloviţę*, *do ˜åloviţe*; DDI II 343]; **zuríţe** [ALIr 1442 Juninca asta are doi ani: o duc la taur: *Čăsta zuríţe åre do˜ åń: ˜o o trag śu băc.* (S); DDI II 343]. **Et.:** contaminarea ir. *juríče* cu cr. **júnica** [Byhan 396: forma din istroromână corespunde dr. *junincă*

BDD-A26357 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

cu schimbarea sufixului sub influența cr. slov. *júnica* = germ. „Färse”; PEW 925: e posibilă și o suprapunere între cr. slov. *júrica* + **žurică* = (*junică*); CDDE 922; Frăţilă, *Cercetări* 258)].

ml’å s.f. „mioară” [vezi DISE 220]; **mńå** [vezi DISE 220]; **m˜å** [vezi DISE 220] **mńålę** [vezi DISE 220]. **Et.:** lat. **agnĕlla, -am** [vezi DISE 220]. **Der.**: **ml’åliţę** s.f. „mieluță” [Popovici I 117: *ml’åliţa* art.; Popovici II 126: *ml’aliţę, -a*, pl. *ml’alele* [sic!], sursă ce trimite direct spre lat. **agnella*]; **ml’åliţa** [Bartoli, *Liste* (*apud* Pușcariu SI III 122): ~ (J, N); Frăţilă, *Cercetări* 236: *~, ml’aliţę*, pl. *ml’åliţę*]; **mńåliţa** [Kovačec, *Descrierea* 224; Kovačec, *Rječnik* 119: *mńåliţa* (J)]; < *ml’å/mńå* + suf. dim. *-iţa* la (J) și *-iţę* (sud)[1].

ml’e s.m. „miel” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 150: *Samo arętele ăi bur face* ml’eľ. (J), 166: ~ (J); MALGI, h. 205 miel, pl. (şi art.): *(ân) ~, ml’élu; (do˜) ml’eľ, ml’éli§* (J), *ml’élu; (m.m.) ml’eľ, ml’éľi§* (Sc), *(č.) ml’eľ, ml’éli§* (BC); vezi și DISE 221]; **mńe** [Iv. 6: *mnjelu*, Arch.: *mnielu* (*apud* Byhan 278); MALGI, h. 205 miel, pl. (şi art.): *(un) ~(lu); (č.) mńeľ, mńéli* (S); *(ur) ~, mńélu; (č.) mńeľ, mńéli§* (N); vezi și DISE 221]; **mńel** [Maiorescu 113: *mniel*; Morariu, *De-ale cirebirilor* II 6: (…) *saca oie cu doi* mńeľ (…) (B); vezi și DISE 221]; **mńeľ** [vezi și DISE 221]; **ńeł** [Maiorescu 114: *nĭel*; Byhan 291]; **m˜e** (cu căderea lui *l* final) [vezi DISE 221]; **mĭel** [Maiorescu 112; Bartoli, *Liste* (*apud* Pușcariu SI III 122): *m˜elu*, alături de altă variantă fonetică (Gd); MALGI, h. 205 miel, pl. (şi art.): *(ur) ~, m˜élu* (BC), *(ur) m˜élu; (č.) m˜e˜* (!)[2] (L)]. **Et.:** lat. **agnĕllus, -um** [vezi DISE 221].

nótir s.m. „noatin, miel de un an” [Byhan 289: ~ în (J, S) (atestat de N. II), glosat prin germ. „zweijähriges Lamm” = „miel de doi ani”; vezi și atestările ulterioare în DISE 232]. **Et.:** lat. **annōtĭnus** „de un an” [vezi DISE 232].

nótira s.f. „noatenă, mieluță de un an” [Morariu, *Lu fraţi noştri*142: (…) *coja de* nòtirę (…) (J); vezi și DISE232]; **nótirę** [vezi DISE 232]; **nœótire** [vezi DISE 232]. **Et.:** lat. **annōtĭna** „de un an” [vezi DISE 232]. **Der.**: **notirîţę** s.f., formă diminutivală de la *nótira* [Morariu, *Lu fraţi noştri* 142: ~ (J); DISE 232]; < *nótira* + suf. dim. *-iţę/-iţa*.

ó˜e s.f. „oaie” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 40: *Şi ie fost-a pastir (ali: che) cârle pascavęit-a* oile. (S), *Mes-a-n codru la* oi *și flåt-a o ştâlę*. (S), 42: *gråsę* oie (S), (…) *şi* oia *a rapoi scapåt ăn codru.* (S), 65: *Folele ăs facute de coja de* oie (…) (N), 117: *Şi atuncea-v ie verit ăn pâred dela* oi. (J), *E atuncea mes-av ouceåru (ali: pastiru) cu* oile *chia.* (J), 122: *Ţiganu av mes, av zacoľit* o oie (…) (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 34: *L-a vindut tote* oile. (S), *Ate zi l-a tremes la şcopţi, la* oi. (S); Morariu, *De-ale cirebirilor* II 5: *Ma vor męre chiå* oile! (B), *Pastiri mergu cęre sęle* oi. (B), (…) *saca* oie *cu doi mńeľ* (…) (B); MALGI, h. 203 oaie, pl. (şi art.): *(o) ðó˜e, ðó˜a; (doþ) ðo˜, ðó˜ile* (J); vezi și DISE 235-236]; **ó˜a** [Asc. 77: *oia*, Sl. El., Iv. 6: *oja* (*apud* Byhan 292); MALGI, h. 203 oaie, pl. (şi art.): *(o) ó˜a; (č.) ðo˜, /ð/óile* (S); *(o) ðó˜a; (č.) ðo˜, ðó˜le* (N); *(o) ó˜a; (m.m.) ðóile* (Sc); *(o) ó˜a; (m.m.) ðo˜, ðóile* (BC); *(o) ó˜a; (č.) ðóile* (Sc)]; **ova** [Iren. (*apud* Byhan 292): *urra ova*]. **Et.:** lat. **ŏvis, -em** [vezi DISE 236]. **Der.**: **oíţa** s.f. „oiță” [Sârbu-Frăţilă 242: *oíţă, -e*; Frăţilă, *Cercetări* 236: *~,* pl. *oiţe*; DISE 236]; < *ó˜e* + suf. dim. *-iţa*; vezi și utilizarea figurată a diminutivului la plural: ALIr 34 nor care seamănă cu o oaie: *nébo ca și ó˜iţe* (J); *ó˜iţe pre čer* (M); *čéru na ó˜iţe* (C); ALIr 34 nor care seamănă cu o oaie: *o˜liţe pre čer* (N); *ó˜liţe ăn čer* (Sc).

porc s.m. „porc” [*Graiul nostru* 158: *~, porci*; Morariu*, Lu fraţi noştri* 47: (…) *ăľ-a dåt de* porc *do pîrşute.* (S), 62: *Verit-a* porți *pac ľ-a farira tota poidit* (S), 102: *Mai bire-i ăn hliv, iuvę* porcu *zâce* (…) (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 34: (…) *mes-a chiå* porci *pâşte* (…) (S);

[1] Vezi Frăţilă, *Cercetări* 236.
[2] În notația răspunsurilor din MALGI semnul (!) semnifică faptul că răspunsul primit este surprinzător (neașteptat).

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

Kovačec, *Rječnik* 152, notat în *trukíńa se dåˇe lu pórcu* (S) = cr. „kukuruz se daje svinji”, *čå se dåˇe pórculuˇ* (J) = cr. „to se daje svinji”; Sârbu-Frăţilă 255, unde este ilustrat prin contextul *Cum se tăie porcu.* = „Cum se taie porcul.”; vezi și DISE 252]; **pœórc** [vezi DISE 252]. Termenul istroromân se actualizează și în compusul care numește în istroromână „mistrețul”: **dívl’u porc** [vezi DISE 252]. **Et.:** lat. **pŏrcus, -um** (vezi DISE 252). **Der.**: **porkíč** s.m. „purcel” [Byhan 313: *porkítŝ* (atestat de Wgd.-Hs.); Popovici II 138: *~, -u*, pl. *-i*; ALIr 1377 purcel de lapte[1]: *mic porkíć* (J, S, Sc); *mic porkíč* (Z); *tírăr porkić* (N); *un porkíč, doˇ porkíč* (B, T, M, C); ALIr 1385 purcel (de trei luni)[2]: *ăn porkíč, doˇ porkíč* (J); *un mic porkíć, doˇ mič porkíć* (Sc, Şc); *un porkíč, doˇ porkíč* (L, B, T, M, C); *un tírăr porkíč, doˇ tírăr porkíč* (Z); DISE 252]; **porčíč** [Kovačec, *Rječnik* 152: *~, -u (porčíÒ, -u)* (J); ALIr 1377 purcel de lapte: *un porčíč, doˇ porčíč* (L); DISE 252]; < *porc* + suf. dim. *-ič*; **porkína** s.m. augm. de la „porc” [ALIr 1378 porc, nota 499: *un porkína, do porčíne*, augmentativ (Şc); DISE 252]; < *porc* + suf. *-ina*; **porkíţę** s.f. „purcea, purceluşă” [Popovici II 138: *~, -a*, pl. *-e, -le*; DISE 252] < *porc* + suf. dim. *-iţę*.

pórkę s.f. „scroafă” [vezi DISE 252]; **pórca** [Iv. 6 (*apud* Byhan 313): *porka*; Kovačec, *Rječnik* 152, unde este notat în *pórca cu zlåtni pórči* (J) = cr. „prasica sa zlatnim praščićima”; vezi și DISE 252-253]; **pórcă** [Maiorescu 117: ~, pl. *porce*]. Termenul apare și compusul **divˇe pórca**, la (J) [ALRM s.n. II, h. 496 scroafă sălbatică]. **Et.:** lat. **pŏrca, -am** [vezi DISE 253].

pórčé(l) s.m. „purcel” [Byhan 313: *portŝé* (atestat de Asc. 77: *porcélu*; Maiorescu 117: *porcel*, pl. *porceli,* cu *l* muiat, și *porcei*, alături de o altă variantă fonetică – vezi *infra*; Grt. 860 *infra*; Wgd. I 244: *portśé*); vezi și DISE 252]; **purčél** [Maiorescu 117: *purcel*, pl. *purceli*, cu *l* muiat și *purcei*, 119: *purcel*; vezi și DISE 252]; **porţé** [Grt. 860 (*apud* Byhan 313): *portsé-lu, -élyi, -élurle*]. **Et.:** lat. **pŏrcĕllus, -um** [vezi DISE 252].

porčę s.f. „purcea” [vezi DISE 252]. **Et.:** lat. **pŏrcĕlla, -am** [DISE 252].

våkę s.f. „vacă” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 46: *Ceå vote våca respolovit-a* (…) (S), 55: *ujeru lu* vâchę (S), 64: Våca *căndˇ se muije* (N), 83: *E cela tåt* vâcile *pascaveit-a ănmeştit că şi preutu.* (B); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 26: *E iå pascavęit-a* vâcile. (B); vezi și DISE 309]; **våca** [MALGI, h. 77 vacă, pl. (şi art.): *(o) våca; (doþ) våć, våćile* (J); *(o) våca; (č.) våć, våćile* (S, N, BC); *(o) våca; (m.m.) våći, våćile* (Sc); *(o) våca; (m.m.) våć, våćile* (L); Sârbu-Frăţilă 295, unde termenul este ilustrat prin următoarele contexte: *Câş de våca.*, *Vintut-åm våca.*, *Nu-s čuda våč la noi.* = „Caș de vacă. Am vândut vaca. Nu sunt multe vaci la noi.”; vezi și DISE 309]; **vœåca** [vezi și DISE 309]; **váca** [Sl. El.: *vaka*, în (J), Arch.: ~ (*apud* Byhan 348); Morariu, *Lu fraţi noştri* 158: *Mali,* iuva-s vacile? (J), *Şi che l-av tremes la* vacĭ. (J); vezi și DISE 309]; **vákę** [Grt. 839 (*apud* Byhan 348): *~, -ke*]; **vácă** [Maiorescu 128: ~, pl. *vace* și *vaci*]. **Et.:** lat. **vacca, -am** [vezi DISE 309].

viţę s.f. „viţea” [Kovačec, *Rječnik* 215, unde este ilustrat prin contextul *čé-ţ va viţ™vu lucrå cǻta vr™me?* = cr. „što če ti telička toliko dugo raditi?”; vezi și DISE 317]; **viţé** [vezi DISE 317]; **viţêá** [Maiorescu 129: ~, pl. *viţelle*]. **Et.:** lat. **vitĕlla** [vezi DISE 317].

viţé(l) s.m. „viţel” [Morariu, *Lu fraţi noştri* 99: *påtru* viţeľ (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 17: *viţè* (S), 61: (…) *ucis-a* viţelu. (S); MALGI, h. 74 viţel, pl. (şi art.): *(un) viţél (?), viţ™lu; (č.) viţéľ, viţéľi* (S); *(ur) viţé, viţélu; (č.) viţéľ, viţéľi§* (N); *(ur) viţé, viţélu; (m.m.) viţéľ, viţéľ, viţéli§* (Sc); *(ur) viţél, viţélu; (č.) viţéľ, viţéli* (BC); *(ur) viţélu; (m.m.) viţéľ, vitéli§* (L); Kovačec, *Rječnik* 215, unde este notat în enunțul *čé-ţ va viţ™vu lucrå cǻta vr™me?* = cr. „što će ti telička toliko dugo raditi?”; vezi și DISE 317]; **viţé(l)** [MALGI, h. 74 viţel, pl. (şi art.): *(ân)*

[1] ALIr 1377 purcel de lapte: *tírar pórc* (Şc).

[2] ALIr 1385 purcel (de trei luni)**:** *un mic porc,* (*doˇ miţ porţ*) (S), *un mic porc,* (*doˇ mič porč*) (N).

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

viţ™, vit™lu; (do˜) viţél', viţél'i§ (J); vezi şi DISE 317]. **Et.:** lat. **vītĕllus, -um** [vezi DISE 317]. **Der.**: **viţelíč** s.m. „viţeluş" [ALI 4331 vitello (*apud* Frăţilă, *Cercetări* 249); ALIr 1450 viţel care încă suge: *ăn viţelíć, do˜ viţelíć* (J); DISE 317]; < *viţe(l)* + suf. dim *-ič*; **viţelíţa** s.f. „viţeluşă" [Popovici II 165: *viţeliţele*; Popovici I 56: ~, pl. *-ele*; DISE 317]; **viţalíţa** [Kovačec, *Descrierea* 224; Sârbu-Frăţilă 298: *~, -e*; Frăţilă, *Cercetări* 249; DISE 317]; < *viţe(l)* + suf. dim. *-iţa*.

II. Părţile ale corpului animalelor

códę/coda s.f. „coadă (la animale, la păsări - târtiţă)" - **códę** apare notat atât în graiurile de sud cât, şi în graiul nordic [Morariu, *Lu fraţi noştri* 56: (…) *şi lunghę* codę *åre*. (S), 64: *Mic ăi, mic ie/Mai lunghę coda nego ie*. (N), 113: *Mic ăi, mic ie/Mai lunga* coda *nego ie*. (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 15: (…) *l'-a dåt ceå båbę cela lungu per din* coda *lu corbu*. (S), 34: *Şi samo neca-m lasåţ zęce* code *de porcĭ*. (S); Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 107): ~ (S); vezi şi DISE 131, DDI I 253]; **códa** [vezi atestările înregistrate în DISE 131 şi DDI I 253]. Termenul actualizează şi alte sensuri: 1. „coadă (la fructe)", la (S) şi (N) [ALIr 1626 coadă de cireaşă: *o códę, do córde* (S); *córda (o códę, do córde) de čirišńę* (N); *o córda, do córde* (J); *córda (o córda, do córde) de čirišńe* (L, B, Şc, T, Z, M, C); DDI I 253]; 2. „mâner (la unele unelte)", [Kovačec, *Rječnik* 51: ~, la (S), *córda de pârşúra* „mâner de tigaie", la (J); DDI 253]. **Et.**: lat. **cōda, -am** [vezi DISE 132; DDI I 253]. **Der.**: **códiţa** s.f. „codiţă (la păsări – târtiţă)" [Morariu, *Lu fraţi noştri* 20: *codiţa*; Kovačec, *Rječnik* 51: *córdiţa, -e* (J), glosat prin cr. „trtica (vrh zadka u peradi)"; Sârbu-Frăţilă 198: *codíţa, -e*]. Derivatul este atestat şi cu sensul „coadă (la fructe)": *o córdiţa, do córdiţe*, la (Sc) [ALIr 1626 coadă de cireaşă]; < ir. *codę/coda* + suf. dim. *-iţa*.

cómę s.f. 1. „coamă" [vezi atestările înregistrate în DISE 134 şi DDI I 266]; 2. „păr de cal" [Grt. 856 (apud Byhan 245), care îl glosează prin germ. „Roßhaar"; DDI I 266]. **Et.:** lat. **cŏma, -am** [vezi DISE 134, DDI 266].

corn[1] s.n., s.m. „corn (la animale)" [vezi atestările înregistrate în DISE 135; la acestea se adaugă: Maiorescu 101: *corn*, pl. *corne* „corn de bou", autorul făcând precizarea că pentru arborele corn istroromânii folosesc cuvântul *dren*; Asc. 56: *cornu*; Grt. 847: *kornu, -ni, -nurle*; Wgd. II 7, 7: *kornu* (apud Byhan 247); Morariu, *Lu fraţi noştri* 61: *Åre* cornele *şi nu-i bo.* (S), 83: *cornele* (B); 99: *Bovu de* corne *se lęghę*. (L), 113: *cornele* (J); Kovačec, *Rječnik* 53, unde se oferă diverse contexte ilustrative: *drăcu cu córne* (J) = cr. „vrag s rogovima", *ar™te fâr de córne* (J) = cr. „ovan bez rogova"; Sârbu-Frăţilă 200, unde se notează următorul context ilustrativ: *Ielen cu čęle mår corne.* = „Cerbul cu coarnele cele mari."; DDI I 282]; **cœorn** [MALGI, h. 209 corn, pl. (şi art.): *(ân) cŏorn, cŏórnu, (do˜) cŏórne, cŏórnele* (J); *(un) cŏorn, cŏórnu, (č.) cŏórne, cŏórnele* (S); *(ur) cŏorn, cŏórnu, (č.) cŏórne, cŏórnurle* (N); *(ur) cŏorn, cŏórnu, (m.m.) cŏórni§* (Sc); *(ur) cŏórenu, (č.) cŏórni§, cŏórnile* (BC); *(ur) cŏórnu, (č.) cŏórne, cŏórnele* (L)]. Cuvântul istroromân este notat şi cu sensurile: 1. „cucui" [Kovačec, *Rječnik* 53: *córnu pre cåp* (S), *córnu ân cåp* (N) = cr. „kvrga na glavi"; DDI I 282]; 2. „crengi îngemănate" [DDI I 282]. **Et.:** lat. **cŏrnu** [vezi DISE 135; DDI I 283]. **Der.**: **corníč** s.m. „corn mic" [Popovici II 100; ◘ ALRM s.n. III, h. 879 corn: *corníču* art. (J); DISE 135; DDI I 283: pl. *cornițe*]. Există atestări ale formei istroromâne şi cu un alt sens: „corn din aluat" [DDI I 283]; < ir. *corn*[1] + suf. dim. *-ič*.

újer(u) s.n., s.m. „uger" [Morariu, *Lu fraţi noştri* 55: ujeru *lu våchę* (S); Kovačec, *Rječnik* 209: înregistrat în structura lingvistică *úžeru lu våkę* (N) = cr. „kravlje vime" = „ugerul vacii"; vezi şi DISE 303]; **újăr** [N. II, din (J), apud Byhan 377; vezi şi DISE 303]; **úzer(u)** [Kovačec, *Rječnik* 209: *úzeru lu vake/* (= *lu våke!*) în (S) = cr. „kravlje vime" = „ugerul vacii"; vezi şi DISE 303; **úôer** [Maiorescu 127: *uger*, pl. *ugere* = germ. „Euter"]. Cu sensul „sân de

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

femeie” este notat de Grt. 850: *úz¥ru, -ri, -rurle*, glosat prin germ. „Frauenbrust” (apud Byhan 377), dar acest sens a fost contestat de Popovici II 162. **Et.:** lat. **ūběr, -ĕrem** [vezi DISE 303].

III. Acțiuni caracteristice lumii animale

ârmå vb. I „a râma” a fost atestat în câteva localități sudice (S, N) [vezi DISE 111; DDI I 76]; **ărmå** [vezi DISE 111]. În (J) se utilizează împrumutul *cop™˜*: *pórcu cu rílățu copę* (J), vezi ALR I 1139. **Et.:** lat. **rīmāre** [vezi DISE 111; DDI I 76].

latrå vb. I „a lătra” [Burada, *O călătorie* 187: *Cărele* latră.; Morariu, *Lu fraţi noştri* 46: Låtrę, *brechiciu!* (S), 76: Låtrę *cărele* (*ali: brecu*), *c*-av *şi ceľi betăr a lui* latrât. (B), 96: *Ce trece pre cåle şi nici ur brec* nu låtrę. (Gd), 154: *Cări a poşnit* latrå (…) (J); vezi și DISE 197-198]; **latrá** [vezi DISE 198]; **lătrá** [Maiorescu 110: *latru, ~, lătrat*]. **Et.:** lat. **lātrāre** [vezi DISE 198]. **Der.**: **latravę˜** vb. iter. IV „a lătra” [Popovici I 96]; < *latrå* + *-av-* + *-™˜*; **zalatrå** vb. I perf. „a lătra” [Kovačec, *Rječnik* 220: ~ (J), glosat prin cr. „zalajati” și ilustrat prin *cǻrele av o vóta zalatrât* = cr. „pas je jedamput zalajao”; DISE 198]; < *za-* (< sl. *za-*) + *latrå*.

róde vb. III „a mânca” [vezi DISE 264]. **Et.:** lat. **rōděre** [vezi DISE 264].

rumeγå vb. I „a rumega” [Kovačec, *Rječnik* 168: notat la (J) și ilustrat prin contextul *bóvu (våca) rúmeγa* = cr. „vol (krava) preživa” = „boul (vacile) rumegă”; vezi și DISE 265]. **Et.:** lat. **rŭmĭgāre** [vezi DISE 265].

turbå vb. I „a turba” [N. II în (B): *bréku betĘ́r va turb¾* (apud Byhan 373); vezi și DISE 299]. **Et.:** lat. **tŭrbāre** [vezi DISE 299].

Considerații finale

Urmărind sfera noțională pe care o acoperă cuvintele istroromâne de origine latină aparținând regnului animal, mai exact subclasei animalelor domestice, constatăm că acești termeni numesc principalele noțiuni ale subansamblului lexico-semantic analizat. Termenii cu rol denominativ moșteniți din latină apar pentru ambele elemente ale cuplurilor noționale „mascul” - „femelă”: calul și iapa – ir. *că* < lat. *caballus, -um* și ir. *˜åpę/˜åpa* < lat. *ĕqua, -am*; boul și vaca – ir. *bó(vu)* < lat. *bŏvus, -um* și ir. *våkę/våka* < lat. *vacca, -am*; măgarul și măgărița – ir. *åsir* < lat. *ăsĭnus, -um* și *åsirę/åsira* < lat. *asĭna, -am*; berbecul și oaia – ir. *ar™te, arét(u)* < lat. *ăriēs, arietis, *ărētem* și ir. *ó˜e/ ó˜a* < lat. *ŏvis, -em* – în cazul acestui cuplu noțional mai apare în istroromână și cuvântul *berbéče* „batal” < lat. *berbex, -ēcem* pentru a numi berbecul castrat; porcul și scroafa – ir. *porc* < lat. *pŏrcus, -um* și ir. *pórkę/pórka* < lat. *pŏrca, -am*. Excepție fac doi termeni istroromâni care actualizează doar unul dintre elementele cuplului noțional, fie „femela”: capra – ir. *cåprę* < lat. *capra, -am*, fie „mascul”: câinele – ir. *cắre* < lat. *canis, -em*. În cazul acestor două forme, pentru numirea elementului opus, au fost atestate derivate de la formele istroromâne moștenite: pentru noțiunea de „țap” există atestări sărace ale unei forme *caprå̆ț* < *cåprę, cåpra* + sufixul *-ăț* (< *-eț*), după modelul croatului *-ac* (< sl. com. *-ĭcĭ*), iar pentru noțiunea de „căța” are consemnări sărace forma *cắrę* s.f. „căța”, formă de feminin obținută de la *cắre* prin atașarea desinenței de feminin *-ę,(-a)*.

Pentru a numi puii (de diferite vârste) ai acestor cupluri de animale domestice, în lexicul istroromânei găsim două categorii de termeni:

a) *cuvinte moștenite din latină*: *viţé(l)* s.m. „viţel” < lat. *vītĕllus, -um*, noțiune pentru care există și un derivat (vezi *infra*); *viţ™* s.f. „viţea” < lat. *vitĕlla*; *junc* s.m. „junc, viţel” < lat. *iŭvĕncus, -um* „bou tânăr, juncan”; *juríče* s.f. „junincă” < lat. *iūnix, -īcem*; *mľe* s.m. „miel” < lat. *agnĕllus, -um*; *mľå* s.f. „mioară” < lat. *agnĕlla, -am*; *nótir* s.m. „noatin, miel de un an” < lat.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

annōtĭnus „de un an”; *nótira* s.f. „noatenă, mieluţă de un an” < lat. *annōtĭna* „de un an”; *pórčé(l)* s.m. „purcel” < lat. *pŏrcĕllus, -um*; *porč™* s.f. „purcea” < lat. *pŏrcĕlla, -am*; *˜éd* s.m. „ied” < lat. *haedus, -um*; *˜ådę* s.f. „iadă” < lat. **haeda*;

b) *cuvinte derivate de la o bază lexicală de origine latină*: *calíč* s.m. „mânz” < *cå(l)* + suf. dim. *-ič*; *viţelíč* s.m. „viţeluş” < *viţe(l)* + suf. dim *-ič*; *viţalíţa* s.f. „viţeluşă” < *viţe(l)* + suf. dim. *-iţa*; *junkíč* s.m. „juncan”< *junc* + suf. dim. *-ič/-iţ*; *asiríč* s.m. „măgăruş” < *åsir* + suf. dim. *-ič*; *åsiriţę* s.f. „măgăriţă” < *åsir* + suf. dim. *-iţę/-iţa*, dar nu este exclusă nici posibilitatea ca forma respectivă să fie rezultatul unei contaminări (vezi *infra*); *notiríţę* s.f. < *nótira* + suf. dim. *-iţę/-iţa*; *oíţa* s.f. „oiţă” < *ó˜e* + suf. dim. *-iţa*; *mľåliţę* s.f. < *mľå/mńå* + suf. dim. *-iţa* la (J) şi *-iţę* (sud); *porkíč* s.m. „purcel” < *porc* + suf. dim. *-ič*; *porkíţę* s.f. „purcea, purceluşă” < *porc* + suf. dim. *-iţę*; *capríč/capríţ* s.m. „ied” < *cåprę*, *cåpra* + suf. dim. *-ić/-iţ*; *cåpriţę/cåpriţa* s.f „iadă” < *cåprę*, *cåpra* + suf. dim. *-iţę, -iţa*; *˜edíč* s.m. „ied” < *˜éd* + suf. dim. *-íč*; *˜édiţę/˜ådiţa* s.f. „iadă, pui de capră” < *˜åda* + suf. dim. *-iţę/-iţa*; *cărelič/cărelíč* s.m. „căţeluş” < *cărе* + suf. dim. de origine croată *-ič*. Tendinţa genralizată este de a numi puiul animalelor cu ajutorul sufixului diminutival *-ić/-iţ*, ataşat numelui animalului adult.

Există câteva forme unde constatăm o contaminare a unui cuvânt moştenit din latină cu o formă asemănătoare din croată: *juríţę* s.f. „junincă” este rezultatul unei contaminări a ir. *juríče* < lat. *iūnix, -īcem* cu cr. *júnica*; *åsiriţę* s.f. „măgăriţă” poate fi şi rezultatul unei contaminări între ir. *åsira* < lat. *asĭna* şi cr. *magarica*; *˜adíč* s.m. „ied” este o formă contaminată între *˜éd* (< lat. *haedus, -um*) şi împrumutul croat *iaríč* (< cr. *jarič*), derivat de la *jarac* „ţap”.

Forme derivate au fost atestate şi de la ir. *porc*: *porkína* s.m. augm. < *porc* + suf. *-ina* şi de la ir. *cå*: *calína* s.m. „cal” < *cå(l)* + suf. *-ina*.

Din punctul de vedere al răspândirii în arealul lingvistic istroromân, constatăm că unii termeni de origine latină şi unii formanţi interni de la baze lexicale latineşti, ce denumesc animale domestice, sunt prezenţi atât în graiul nordic, cât şi în cel sudic: *ar™te*, variantă fonetică utilizată la J, iar *arét(u)* în localităţile sudice; *åsir*; *asiríč*; *bó(vu)*; *cå*; *calíč*; *cåpra*, care este concurat de împrumutul *coza*; *˜åpę/˜åpa*, cu atestări frecvente în localităţile din sud, mai rar folosit la J, unde este utilizat împrumutul *cobila*; *junc*; *junkíč*; *juríče*; *juríče*, utilizat, în S, alături de împrumutul *˜åloviţę*; *mľe*; *nótir*; *nótira*; *ó˜e/ó˜a*; *porc*; *porkíč*; *pórkę/pórka*; *våkę/våka*; *viţ™*; *viţé(l)*. În cazul altor termeni se observă atestarea exclusivă fie în graiul istroromân nordic, la Jeiăn (*åsiriţę*, *berbéče*, *cărе* - în sud fiind folosit împrumutul *brec*, *cărelič/cărelíč*, *˜édiţę/˜ådiţa*, *˜éd*, *˜edíč*, *mľå*, *viţelíč*), fie doar în câteva localităţi din sudul lui Monte Maggiore (*åsirę/åsira*, *capríč/capríţ*, *cåpriţę/cåpriţa*). Aceşti termeni se caracterizează printr-o relativă stabilitate (dovadă stau atestările din lucrările lexicografice mai vechi şi mai noi), deşi existenţa lor este periclitată constant de schimbarea preocupărilor şi a tipului de viaţă din cadrul comunităţii lingvistice. Atestările sărace ale unor cuvinte istroromâne aparţinând aceluiaşi câmp semantic dovedesc instabilitatea acestor forme în lexicul dialectului sau chiar eliminarea lor din uz: *calína, caprå̆ţ, cårę*, *˜ådę, ˜adíč*, *mľåliţę*, *oíţa*, *porkína*, *porkíţę*, *pórčé(l)*, *porč™*, *viţalíţa*.

Subclasa referitoare la părţile corpului animalelor şi cea care grupează acţiuni caracteristice lumii animale sunt slab reprezentate din punctul de vedere al prezenţei termenilor de origine latină: *újer(u)* < lat. *ūbĕr*, *-ĕrem*, *códę/coda* < lat. *cōda, -am* şi *corn* < lat. *cŏrnu* sunt atestate în ambele graiuri ale istroromânei, spre deosebire de derivatele acestora, *códiţa* şi *corníč* care au un număr relativ redus de atestări; *cómę* a fost înlocuit de împrumutul *strunele*.

Din cele cinci verbe de origine latină prin care se desemnează acţiuni caracteristice lumii animale (*ârmå* < lat. *rīmāre*; *latrå* < lat. *lātrāre*; *róde* < lat. *rōdĕre*; *rumeγå* < lat. *rŭmĭgāre*; *turbå* < lat. *tŭrbāre*), atestări mai numeroase şi răspândire în graiurile istroromâne de nord şi de

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

sud nu are decât ir. *latrå*. Celelate forme verbale nu relevă un potențial de conservare semnificativ fie din cauza concurenței cu echivalentul croat (vezi ir. *cop™˜* pentru *ârmå*), fie din cauza schimbările produse în ceea ce privește tipul de viață și tipul de preocupări al vorbitorilor de istroromână.

Aria lexico-semantică analizată reflectă un tip de existență tradițională, cu îndeletniciri specifice. Pentru istroromâni creșterea animalelor a fost una dintre ele, termenii moștenți din latină fiind o dovadă a acestui fapt (vezi *supra*). Schimbările sociale petrecute de-a lungul timpului au făcut ca această preocupare să fie înlocuită cu altele, fapt reflectat și în lexicul dialectului care tinde să lase în urmă acei termeni ce nu mai acoperă realități actuale. La acest aspect se adaugă și un alt motiv ce contribuie la procesul de pierdere a elementelor lexicale primare latinești: presiunea constantă a limbii croate asupra acestui idiom.

Abrevieri:

Adj. = adjectiv; art. = articulat; augm. = augmentativ; B = Bârdo; C = Costârcean; clas. = clasic(ă); com. = comun(ă); cr. = croat(ă); der. = derivat; dim. = diminutiv(al); dr. = dacoromân(ă); et.= etimologie; f. = feminin; Gb = Grobnic; germ. = german(ă); h. = hartă; iter. = iterativ(ă); ir. = istroromân(ă); J = Jeiăn; L = Letai; lat. = latină; latinesc; M = Miheli; m. = masculin; N = Noselo; n. = neutru; perf. = perfectiv(ă); pl. = plural; S = Sușnieviţa; Sc = Sucodru; sg. = singular; sl. = slav(ă); slov. = sloven(ă); subst./s. = substantiv; suf. = sufix; s.v. = sub voce; Șc. = Șcabici; T= Tărcovți; vb. = verb; Z = Zankovți.

Sigle și abrevieri bibliografice:

ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno*, Pula, 2002.

ALR s.n. III = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. III: A. *Plante.* B. *Câinele, pisica.* C. *Animale sălbatice.* D. *Păsări sălbatice.* E. *Vânătoare.* F. *Târâtoare, amfibii.* G. *Pescuit.* H. *Insecte.* I. *Timpul.* J. *Configuraţia terenului.* K. *Ape, umiditate, navigaţie.* L. *Comunicaţii.* M. *Naţiuni, categorii sociale, administraţie*, [Bucureşti], EA, 1961.

ALRM s.n. I = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol I: A. *Agricultură*. B. *Morărit.* C. *Grădinărit.* D. *Pomărit.* E. *Viticultură*. F. *Cânepă.* G. *Albinărit.* H. *Creşterea vitelor.* I. *Carul, căruţa, sania.* J. *Păsări de curte.* K. *Păstorit.* L. *Lâna, torsul, ţesutul.* M. *Meserii.* N. *Pădurărit*, [Bucureşti], EA, 1956.

ALRM s.n. II = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol II: A. *Plante.* B. *Câinele, pisica.* C. *Animale sălbatice.* D. *Păsări sălbatice.* E. *Vânătoare.* F. *Târâtoare, amfibii.* G. *Pescuit.* H. *Insecte.* I. *Timpul.* J. *Configuraţia terenului.* K. *Ape, umiditate, navigaţie.* L. *Comunicaţii.* M. *Naţiuni, categorii sociale, administraţie.* N. *Şcoala.* O. *Armata.* P. *Conflicte, justiţie.* R. *Bani, comerţ.* S. *Măsuri, greutăţi.* T. *Obiecte de uz casnic*, [Bucureşti], EA, 1967.

ALRM s.n. III = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol III: A. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale.* B. *Tutun.* C. *Îmbrăcăminte, încălţăminte, farduri, podoabe, lucru de mână.* D. *Culori.* E. *Spălat, călcat, igienă.* F. *Fire, caracter, sentimente.* G. *Petreceri, distracţii.* H. *Muzică.* I. *Jocuri de copii.* J. *Salutul.* K. *Varia.* L. *Nume de persoană.* M. *Superstiţii*, [Bucureşti], EA, 1967.

Bartoli, *Liste* = Listele lui Bartoli (*apud* Pușcariu SI III, p. 97-141).

Burada, *O călătorie* = Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980 p. 156-225.

Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts f±r rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)

CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, Paralela 45, 2003.
Dahmen-Kramer II = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis.* Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 16, 1991, p. 107-137.
DDI I, II = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, Vol. I A-C, București, Editura Academiei Române, 2011, Vol. II Č-K, București, Editura Academiei Române, 2015.
DISE = Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.
Frăţilă, *Cercetări* = Vasile Frăţilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal*, I. *Ovine, caprine, cervide*; II. *Bovine și cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, Timişoara, Ed. Excelsior Art, 2004, p. 235-262.
Frăţilă, PDR = Vasile Frăţilă, *Probleme de dialectologie română*, Timişoara, TUT, 1987.
Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.
Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a II-a publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Ediţie îngrijită de Bogdan Marinescu, Bucureşti, EAR, 2003.
Morariu, *De-ale cirebirilor* I = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, I *Texte din Susńevița*, (extras din „Codrul Cosminului", VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei", 1929.
Morariu, *De-ale cirebirilor* II = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, II *Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului", VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei", 1932.
Morariu, *Lu fraţi noştri* = Leca Morariu, *Lu fraţi noştri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos", 1928.
Neiescu, *Pentru un dicționar* = Petru Neiescu, *Pentru un dicționar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533.
Pellis = răspunsurile înregistrate de U. Pellis în localităţile istroromâne anchetate pentru *Atlasul lingvistic italian* şi publicate de Dahmen-Kramer = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis.* Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 13, 1988, p. 209-281; Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 16, 1991, p. 107-137.
PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Ber±cksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
Popovici I-II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX *Dialectele române din Istria*, I (*Referinţele sociale şi gramatica*), Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte şi glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.
Puşcariu SI I-III = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, I. *Texte*, în „Analele Academiei Române". Seria a II-a: Memoriile Secţiunii Literare, XXVIII (1905-1906), Bucureşti, 1906, p. 117-182; II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1929.
Sârbu-Frăţilă = Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

BDD-A26357 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 16:17:15 UTC)